

Sądzę, że wszyscy zgadzamy się ze stwierdzeniem, że współczesna myśl urbanistyczna zdaje się wyznaczać miastu niepewną przyszłość.

Miasto antyczne, wznoszone w określonych granicach, składające się z konkretnych przestrzeni i definiowane przez obiekty, zostało zastąpione przez miasto współczesne, nie posiadające granic, nieokreślone, w którym współistniejące sprzeczne rzeczywistości generują nieokreśloność urbanistyczną pozbawioną możliwości projektowych, powtarzalną i usankcjonowaną, chaotyczną i ubogą w treść.

Chciałbym zaproponować pewną refleksję, która rodzi się z konieczności potwierdzenia, a może ponownego potwierdzenia, siły ekspresji miasta i architektury, która utrwała jego obraz i je determinuje.

Poprzez tytuł *Ku miastu architektury* chciałbym podkreślić konieczność pamiętania o tym, że miasto to akt twórczy, esencja społeczności i kultur opartych na działaniu rozumianym jako pierwszy akt komunikowania się (działaniu jako pierwszej formie języka).

Miasto architektury to miasto przywracające siłę pewnej idei, miasto, które informuje o projekcie i przekazuje go.

Stawiamy sobie pytania:

Jakie są formy miasta współczesnego?

Co mamy na myśli, kiedy mówimy o mieście wyodrębnionym z jego terytorium?

Jaka jest rola miasta historycznego dzisiaj?

Jaka relacja istnieje pomiędzy architekturą a miastem (a zatem pomiędzy projektem a analizą miasta)?

Miasto dzisiejsze to wielorakość form, sprzeczności, palimpsest wielu rzeczywistości urbanistycznych (zasad osiedleńczych), miejsc. Kraków, na przykład, to równoczesna obecność kilku nałożonych na siebie miast; to miasto lokacyjne powstałe wokół Rynku, to miasto dziewiętnastowieczne wypełniające wydzielone działki, to miasto pozbawione formy – rezultat polityki osiedleńczej i rynkowej czasów współczesnych.

Dzisiaj Kraków jawi się jako dwie zależne od siebie rzeczywistości, dwa miasta:

– miasto lokacyjne, w swojej skończoności, zorganizowane wokół Rynku i jego zabytków

– wielki Kraków, miasto-terytorium, policentryczne, rozsiane na dużym obszarze, wyraz epoki pomodernistycznej preferującej niedokończoność.

Dwa miasta, którym odpowiadają dwie różne natury. Miastu historycznemu, monolitycznemu (jak zaczarowanej górze) zostaje przeciwstawione miasto współczesne pełne niedokończoności i miejsc zapomnianych, fragmentarycznych i nieobecnej natury. To miasto bardziej budowane niż projektowane.

Paradoksalnie stanowi ono różnorodne continuum urbanistyczne, zbiór plam planiwolumetrycznych, przestrzeni

zielonych (niezabudowanych) będących figurami geometrycznymi, będących fragmentami metropolitalnych *puzzli*.

Musimy przywrócić ideę miasta jako dzieła sztuki, potwierdzając konieczność analizy ważnych zjawisk urbanistycznych i nadając im nowe znaczenia poprzez rysunek urbanistyczny akceptujący złożoność jako bogactwo, bez pomijania znaków, śladów, miejsc historii. Miasto współczesne jawi się bowiem jako miejsce pozbawione pamięci. Miasto, jak mawiał wiele lat temu Le Corbusier w *Vers une architecture* z 1922 roku, potrzebuje planu. Jaki jest plan dla miasta współczesnego?

Projekt to poznanie, miasto to miejsce poznania. Miasto uczy architektury.

Miasto jako fakt społeczny jest dynamiczną historią, tożsamością i żywą pamięcią. Jest również faktem urbanistycznym, który rozpoznaje się po wartościach formalnych miejsc poprzez modele przestrzenne, wielkość, wymiary, relacje i rytm. Prostota wolumetryczna poszczególnych elementów, miejsca-nieobecności (puste przestrzenie) denotujące miasto historyczne i przyległy teren, podpowiadają pomysły na miasto przyszłości, wskazują na możliwości ekspresyjne przestrzeni miejskiej, mówią o pięknie miasta w relacji z krajobrazem (teatrem), elementami naturalnymi i sztucznymi, które go tworzą.

Miasto dzisiejsze, a zatem i architektura, ma ciągle możliwość utrwalania się i rozwoju poprzez architektonicznie określone jednostki przestrzenne i przestrzenie niezabudowane. Odbywać się to może w procesie doświadczenia różnorodności (używając ulubionego określenia Giuseppe Samonà), przyjmowanym nie jako fakt negatywny, jako ograniczenie, ale jako zasada kompozycji, sposobność do stworzenia wzorca dla współczesnych twórczych poszukiwań dotyczących miasta rozproszonego.

Pojmowanie miasta architektury jako doświadczenie zmysłowe, jako sztukę i wiedzę, istotę rzeczy wyczekiwanych oznacza konfrontację z historią miasta, z jego pamięcią, z kulturą. Oznacza, innymi słowy, przywrócenie godności i kulturowej spójności architekturze, która jest całościowym wyrazem kultury urbanistycznej podlegającej ciągłej odnowie.

Z drugiej strony, badanie waloru przestrzennego architektury danego obiektu i uchwycenie go w złożonym i bogatym wymiarze miasta jest odczytaniem przestrzeni miasta i jego obszaru jako pewnego rodzaju teatru, jako wielkiego teatru miejskiego.

Rekonfiguracja urbanistyczna i uporządkowanie zabudowy stanowią niektóre z tematów, jakie powinien podjąć projekt architektoniczny służący nowemu zdefiniowaniu przestrzeni urbanistycznej miasta i jego architektury.

Chodzi o zaproponowanie, w granicach problematyki, takiej metody interwencji, która wychodziłaby od elementów konstytutywnych miasta (kulturowych i architektonicznych)

i znalazłaby wyraz w charakterze-ekspresji kompozycji przestrzennej, w poszukiwaniu formy opartym na ważnych znakach techniki i historii, na śladach, ukierunkowaniu miasta istniejącego.

Szczególny przyczynek, bardzo znaczący dla tych tematów stanowią prace dyplomowe: „Laboratorium Kraków. Projekty dla historycznego obszaru miasta” (rok akademicki 1998-2000), wykonane wraz z współpromotorami z Politechniki Krakowskiej (prof. M. Misiągiewicz i prof. D. Kozłowski). Przedmiotem prac studentów-architektów, powstałych w środowisku uniwersyteckim, będącym miejscem wymiany myśli dotyczących projektu architektonicznego i miasta, jest analiza elementów struktury urbanistycznej Krakowa, poprzez rozważania na temat roli projektu i natury miasta.

Używam terminu natura jako żywej metafory określającej wymiar urbanistyczny miasta i jego terytorium. Prace zgłębiły kwestie związane z reorganizacją i budowaniem miasta współczesnego, zaczynając od analizy przekształceń, jakie dokonały się w epoce współczesnej w miastach o założeniu historycznym i od zaprojektowania lub ponownego zaprojektowania niektórych ważnych miejsc urbanistycznych w obrębie lub poza granicami miasta historycznego.

Przedmiotem rozważań teoretycznych i projektowych były „puste przestrzenie” w obrębie miasta, duże obszary „wewnętrznych peryferii” tuż obok miejsc zabytkowych, modernizacja i nadanie nowej jakości fragmentom struktury urbanistycznej.

Miasto współczesne potrzebuje nowych instrumentów działania i interpretacji niezbędnych do zaprojektowania współczesnej złożoności. Poczynając od rzeczywistości urbanistycznej, która nie stanowi już ciągłości miasta historycznego-monocentrycznego i zmierzając ku przekształceniom terenów granicznych w nowe centra urbanistyczne, zgodnie z zasadą osiedleńczą wyznaczającą terytorium-archipelag policentryczny o wielu skalach.

Istotą eksperymentów projektowych była ocena stopnia modyfikacji granic wewnętrznych miasta, zbadanie potencjału pustych przestrzeni miejskich pod względem architektonicznym, przeciwstawienie budowaniu pustych przestrzeni budowaniu *poprzez* puste przestrzenie, wskazanie strategii lokalizacji funkcji (architektury), i tym podobne.

Mówiąc inaczej, chodziło o powrót do traktowania architektury a przede wszystkim kompozycji/ projektowania architektonicznego i urbanistycznego jako dziedziny praktycznej, parafrazując Aldo Rossiego, w dwojakim sensie, to znaczy dziedziny, która nie zajmuje się tylko relacją pomiędzy miastem a architekturą, ale która akcentuje przede wszystkim specyficzne relacje zachodzące pomiędzy analizą miasta a projektowaniem. To poznanie miasta traktowane jest jako akt wstępny, a więc zasada zgłębiania poprzez

rzeczywistość urbanistyczną i artystyczną, złożoną, nawarstwioną w czasie i na przestrzeni dziejów. To również poznanie miasta jako faktu zbiorowego, poddawanego analizie w aspekcie pamięci i inwencji, jako praktycznego narzędzia służącego interpretacji i projektowi.

Prace dyplomowe proponują, w tej ponadczasowej i ponadhistorycznej podróży sentymentalnej, metodę przybliżenia tematu „miasta nieznanego” opartą na kompozycji architektonicznej, na ciągłej relacji, jaka przebiega pomiędzy procedurami kompozycji a badaniem zjawisk urbanistycznych. Ukazują również wykorzystanie nowych form architektonicznych w zestawieniu z historycznymi wzorcami kompozycji, na relacjach ujętych w różnych skalach pomiędzy wewnętrznymi „racjami” obiektów a nowym krajobrazem urbanistycznym współczesnego miasta.

Projekty dotyczące obszaru monumentalnego Krakowa nie wymagają komentarza. Są istotą rzeczy wyczekiwanych. Są to prace studentów weneckich, którzy poprzez własne doświadczenia projektowe wnieśli wkład w dyskusję nad przyszłością miasta i architektury.

Credo siamo tutti d'accordo nell'affermare che nell'immaginario urbano contemporaneo la città pare avere futuro incerto.

Alla città antica fondata su una dimensione finita, intessuta di spazi e definita da oggetti, si è sostituita la città contemporanea senza limiti, indistinta, in cui convivono realtà contraddittorie che hanno generato una indeterminatezza urbana priva di progettualità, ripetitiva e omologante, caotica e allo stesso tempo povera di contenuti.

Vorrei proporre una riflessione che nasce dalla necessità di affermare, o riaffermare la forza espressiva della città e dell'architettura che ne connota l'immagine e la determina.

Con questo titolo *Per la città dell'architettura*, è mia intenzione insistere sulla necessità di non dimenticare la città come atto creativo, essenza di società e di culture fondate sull'azione (sul fare) come primo atto trasmissibile (l'azione come prima forma di linguaggio).

La città dell'architettura è la città che rivendica la forza di un'idea, che comunica e trasmette un progetto.

Chiediamoci

Quali sono le forme della città contemporanea?

Cosa intendiamo quando parliamo della città distinta dal suo territorio?

Qual è il ruolo della città storica oggi?

In che rapporto sta l'architettura con la città (e quindi il progetto con lo studio della città) ?

La città di oggi è presenza multiforme e contraddittoria, palinsesto di più realtà urbane (più principi insediativi), più luoghi.

Cracovia, per esempio è un insieme temporale di più città giustapposte; è la città di fondazione costruita intorno al Rynek, è la città ottocentesca organizzata per isolati urbani, è la città senza figura risultato di scelte insediative politiche e di mercato fatte in epoca moderna.

Oggi la città si presenta divisa fra due realtà interdipendenti fra loro, due città:

– la città di fondazione con la sua finitezza, compiuta e organizzata intorno al Rynek e ai suoi monumenti;

– la grande Cracovia, la città-territorio, policentrica, disseminata in un territorio vasto, espressione della postmodernità che predilige il non finito, l'incompiutezza.

Due città, cui corrispondono due nature diverse. Alla città storica monolitica (come la montagna incantata) si contrappone la città contemporanea invasiva di incominciamenti e abbandoni, frammenti di città e di natura assente. Una città costruita più che progettata.

Paradossalmente il costruito è un continuum urbano eterogeneo, un maculato planivolumetrico, gli spazi verdi (il non costruito) sono figure geometriche, tasselli di un *puzzle* metropolitano.

Dobbiamo riconquistare l'idea della città come opera d'arte, riaffermando lo studio dei fenomeni urbani filtrati e riconcettualizzati attraverso le maglie di un disegno urbano che accetti la complessità come ricchezza, senza tralasciare i segni, le tracce, i luoghi della storia. La città contemporanea si presenta come un luogo senza memoria. La città, diceva Le Corbusier molti anni fa, in *Vers une architecture* del 1922, necessita di un piano. Qual è il piano della città contemporanea?

Il progetto è conoscenza, la città è il luogo della conoscenza. La città insegna l'architettura.

La città è un fatto collettivo, è storia vitale, identità e memoria viva, è anche un fatto urbano che s'identifica nei valori formali dei luoghi inseguendo modelli spaziali, misure, dimensioni, rapporti e ritmi. La semplicità volumetrica degli elementi singolari, i luoghi-assenze (i vuoti) denotanti la città antica e il suo intorno suggeriscono modi di pensare la città futura, mostrano potenzialità espressive dello spazio urbano, parlano della bellezza della città in relazione ai paesaggi (i teatri) e agli elementi naturali e artificiali che la compongono.

La città oggi e quindi l'architettura può ancora affermarsi e configurarsi per unità spaziali architettonicamente compiute e per intervalli ineditati, tramite l'esperienza dell'eterogeneo (per usare un'immagine cara a Giuseppe Samonà), assunta non come fatto negativo, come limite, ma come principio compositivo, come opportunità per un modello di ricerca creativa e moderna della città diffusa.

Affermare la città dell'architettura in quanto esperienza sensibile, come arte e scienza, come sostanza di cose sperate, significa confrontarsi con la storia della città, con la propria memoria, con la propria cultura. Significa, in altre parole, ridare dignità e coerenza civile all'architettura come espressione collettiva di una cultura urbana e di una società che si rinnova continuamente.

Per altro verso, indagare il valore spaziale dell'architettura dentro l'opera architettonica e coglierlo nella dimensione complessa e densa della città, significa leggere lo spazio urbano e il territorio della città come un teatro, un grande teatro urbano.

La riconfigurazione urbana e il riordino edilizio sono alcuni dei termini su cui oggi è chiamato a rispondere il progetto di architettura in funzione di una nuova definizione dello spazio urbano della città e della sua architettura.

Si tratta di proporre in termini problematici un metodo di intervento che a partire dallo studio degli elementi costitutivi della città (culturali e architettonici), si articoli sul carattere espressivo della composizione spaziale e sulla ricerca figurativa basata sui grandi segni della tecnica e della storia, ma anche, sulle tracce, sulle direzioni, sugli orientamenti della città.

Il contributo specifico delle tesi di laurea del

„Laboratorio Cracovia: Progetti per l'area urbana monumentale" (a.a. 1998-2000), con il supporto di docenti del Politecnico di Cracovia (M. Misiagiewicz e D. Kozłowski), è al riguardo emblematico. Prodotta in ambito universitario come luogo di scambio di idee sul progetto d'architettura e sulla città, la ricerca scientifica ha indagato, attraverso i progetti degli studenti-architetti, gli elementi strutturali della cultura urbana di Cracovia riflettendo intorno al ruolo del progetto e alla natura della città.

Uso il termine natura come metafora vitale della dimensione urbana della città e del territorio.

La ricerca progettuale ha approfondito temi legati alla riorganizzazione e alla costruzione della città contemporanea a partire dallo studio delle trasformazioni avvenute in epoca moderna e contemporanea delle città di antica formazione, e dalla progettazione e/o riprogettazione di alcuni luoghi urbani emblematici interni-esterni alla città storica.

I „vuoti urbani" interni alla città, le grandi aree di „periferia interna" a ridosso dei luoghi monumentali, l'ammodernamento e la riqualificazione di frammenti dell'armatura urbana della città hanno costituito temi di studio e di progetto.

La città di oggi necessita di nuovi strumenti operativi e interpretativi, in grado di progettare la complessità contemporanea, a partire da una realtà urbana che non si pone più in continuità con la città storica e con un unico centro, ma tende a trasformare le aree di bordo in nuove centralità urbane, secondo il principio insediativo del territorio-arcipelago policentrico e multiscale.

Valutare il grado di modificazione dei limiti interni della città, sondare le potenzialità dei vuoti urbani nella loro accezione di architetture, opporre alla costruzione dei vuoti la costruzione per vuoti, indicare una strategia di localizzazione di funzioni (di architetture) e così via, è stato in sostanza il senso della sperimentazione progettuale.

Si è trattato, in altre parole, di riconsiderare l'architettura e soprattutto la progettazione/composizione architettonica e urbana come disciplina operativa, parafrasando Aldo Rossi, considerandola nel suo significato doppio, cioè di disciplina che non si occupa solo del rapporto tra la città e l'architettura, ma che pone l'accento soprattutto sui rapporti specifici che intercorrono tra lo studio della città e la progettazione. La conoscenza della città come atto iniziale quindi, come principio studiato attraverso la realtà urbana e artistica, complessa e stratificata nel tempo e nella storia, come fatto collettivo indagato nella sua dimensione di memoria e di invenzione, come strumento operativo di interpretazione e di progetto.

Come in un viaggio sentimentale al di là del tempo e della storia i progetti di laurea propongono un metodo di approccio alla „città sconosciuta" basato sulla composizione architettonica, sul mutuo rapporto che intercorre tra procedure compositive e studio dei fenomeni urbani, sull'uso di figure

architettoniche nuove in relazione a paradigmi compositivi antichi, sui rapporti multiscale fra le ragioni interne dei manufatti e i nuovi paesaggi urbani della città contemporanea.

I progetti per l'area urbana monumentale di Cracovia che accompagnano queste note, non hanno bisogno di commenti. Sono sostanza di cose sperate. Sono il lavoro di alcuni studenti di Venezia che hanno vissuto un'esperienza progettuale, contribuendo al dibattito in corso sul futuro della città e dell'architettura.